

Tadeusz Banaszek (Kieleckie Towarzystwo Naukowe)

Składy amunicyjne Kielce-Herby (1919-1929)

Publikacja przedstawia nieznaną historię wojskowych składów amunicyjnych położonych na terenie kieleckiej dzielnicy Herby, funkcjonujących w latach 1919-1929 w strukturze Wojska Polskiego (WP).

Obszerna dokumentacja przedstawiająca działanie władz Starostwa Kieleckiego, Policji Państwowej oraz innych instytucji związane z zabezpieczeniem składów znajduje się w zasobach Archiwum Państwowego w Kielcach w zespołach akt: Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego 1919-1939 (UWK I) oraz Starostwa Powiatowego Kieleckiego 1919-1939 (SPK I). Teczki akt zawierają m.in. protokoły komisji badających warunki przechowywania amunicji, wytyczne tych komisji i podjęte ustalenia w celu zabezpieczenia obiektu. Stanowią one bogate źródło dotyczące historii Kielc i garnizonu kieleckiego okresu międzywojennego.

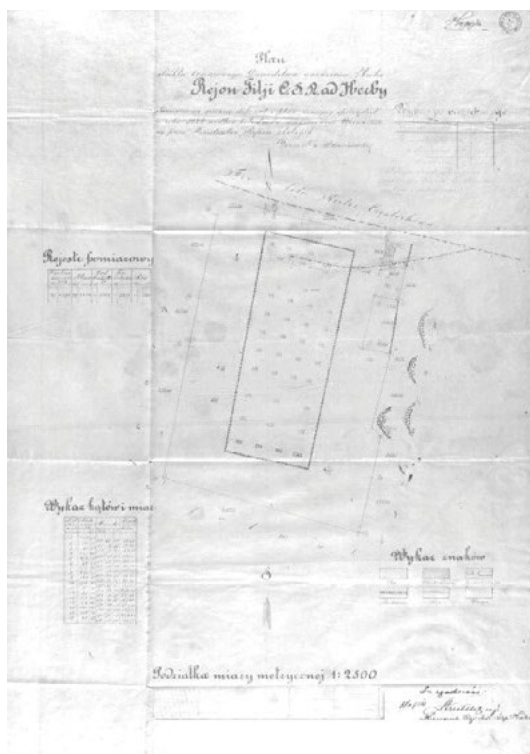
17 listopada 1918 r. rozkazem Ministra Spraw Wojskowych utworzono pięć okręgów generalnych, jako najwyższe terytorialne organy władzy wojskowej. Wśród nich powołano Dowództwo Okręgu Generalnego (DOGen.) Nr III Kielce, w skład którego weszły okręgi wojskowe: radomski, kielecki, piotrkowski, częstochowski, a od lipca 1919 r. będziński¹.

W garnizonie kieleckim utworzono wiele jednostek i zakładów wojskowych, realizujących zadania zabezpieczające i gospodarcze, w tym: 3 dywizjon taborów (od sierpnia 1919 r. 3 szwadron zapasowy taborów), batalion wartowniczy nr 3, Centralny Magazyn Broni, Okręgowy Skład Zaopatrzenia Inżynierii i Saperów, Okręgowy Urząd Gospodarczy, Rejonowy Zarząd Budowlano - Kwaterunkowy, Wojskową Fabrykę Wozów, 3 dywizjon samochodowy, Wojskowy Szpital Okręgowy, zapasową kompanię sanitarną nr 3, Okręgową Składnicę Aptekarską, dywizjon żandarmerii nr 3, Wojskowe Okręgowe Więzienie Śledcze, Wojskowy Sąd Okręgowy i sąd załogowy².

W tym okresie istotnym problemem było zakwaterowanie oddziałów wojskowych. Istniejąca baza koszarowa, odziedziczona po rosyjskim zaborcy, nie była w stanie pomieścić kilku tysięcy żołnierzy oraz dużej ilości koni i sprzętu.

1 Obszar OGen. Kielce wynosił do lipca 1919 r. 29 265 km², zamieszkiwany przez ok. 2 497 tys. ludności, a od 7 lipca 1919 r. (po wyłączeniu powiatu kozienickiego, który wszedł w skład OGen. Lublin i przyłączeniu powiatów będzińskiego i olkuskiego z OGen. Kraków) 30 155 km² wraz z 2 912 tys. ludności. Wojskowe Biuro Historyczne Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: WBH-CAW), Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 6 z 27 listopada 1918 r.

2 T. Banaszek, *Garnizon Kielce w latach 1918-1921*, „Świętokrzyskie” 2014, nr 14(18), s. 111.

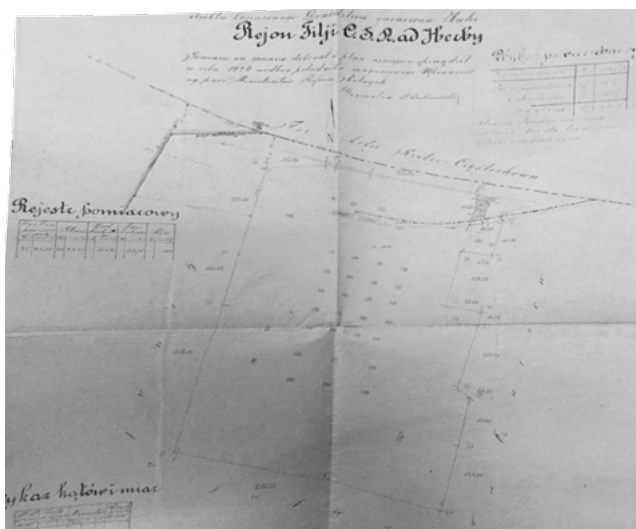
Il. 1. Plan Filii CSA Nr 3; Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Starostwo Powiatowe Kieleckie I (SPK I), sygn. 314

Sytuacja taka spowodowała, że władze nałożyły świadczenia na właścicieli domów i zakładów, opierając się na przepisach ustawy o rzeczowych świadczeniach wojennych z 11 kwietnia 1919 r. Zgodnie z postanowieniami wymienionej ustawy państwo z chwilą wybuchu wojny lub częściowej mobilizacji miało prawo żądać od ludności świadczeń wojennych, a w szczególności odpłatnego użytkowania nieruchomości przeznaczonych na potrzeby zaopatrzenia armii i obrony państwa. Żądanie świadczeń wojennych następowało przez nakazy rekwizycyjne, wydawane przez władze wojskowe³. W tym celu w Kielcach powołano komisję miejską świadczeń wojennych, w skład której wchodził: jako przewodniczący zastępca powiatowego komisarza rządowego, członkowie powołani przez Radę Miejską oraz przedstawiciele intendencji DOGen., Zarządu Budownictwa Wojskowego i Dowództwa Miasta. Komisja lustrowała obiekty mieszkalne wytypowane do zakwaterowania wojska i ustanawiała roczny czynsz.

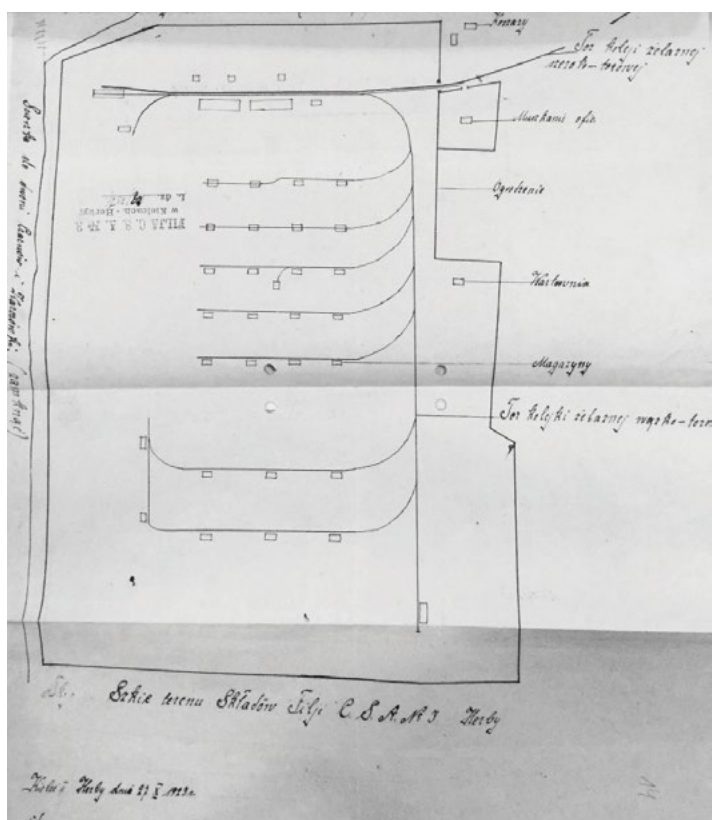
Wojsko w ramach świadczeń wojennych zajęło w 1919 r. teren przy stacji Herby, organizując tam składy Okręgowej Składnicy Artyleryjskiej⁴. Podczas I wojny światowej wojska austriackie przy stacji kolejowej Kielce-Herby zbudowały baraki, które wykorzystywano jako magazyny.

3 Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 32, poz. 264.

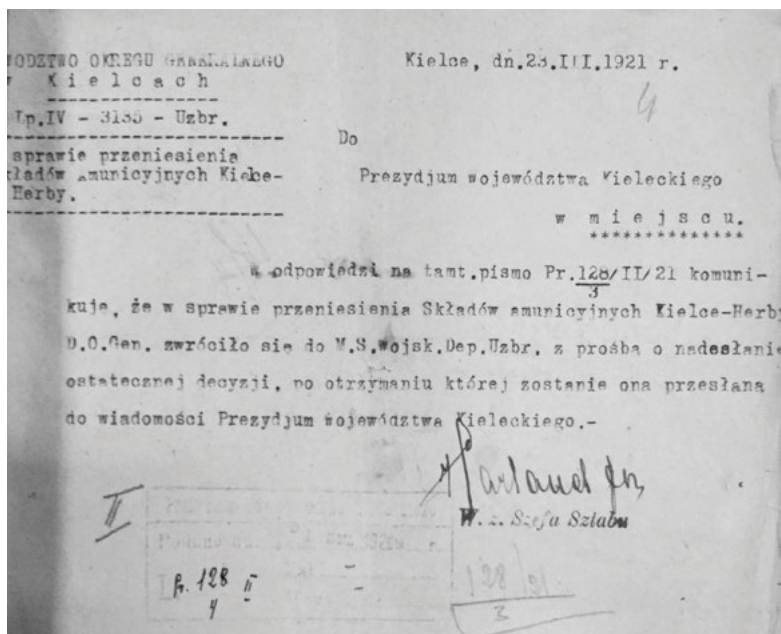
4 Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Akta miasta Kielce, sygn. 1491, k. 587.

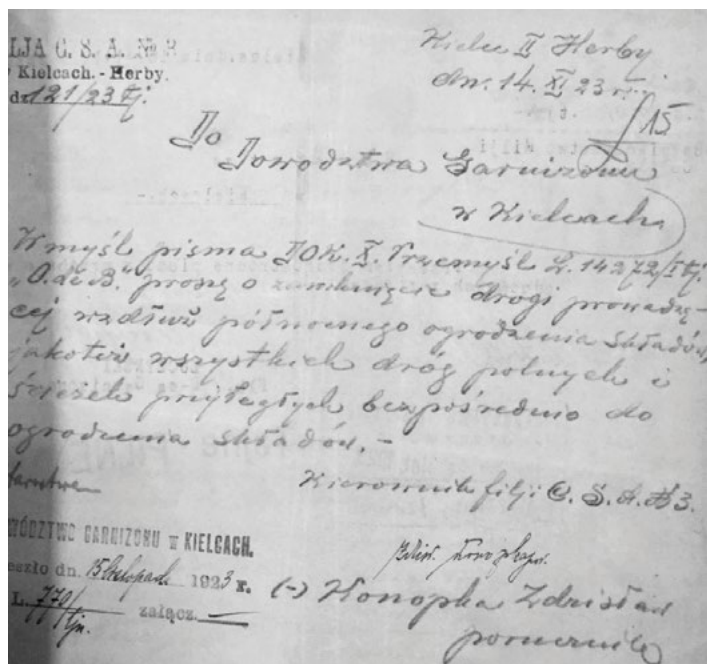
Il. 2. Plan Filii CSA Nr 3; APK, SPK I, sygn. 314

Il. 3. Szkic terenu Filii CSA Nr 3; APK, Urząd Wojewódzki Kielecki I (UWK I), sygn. 2903, k. 14

Il. 4. Pismo szefa sztabu DO Gen. Kielce z 23 marca 1921 r. do Prezydium Województwa Kieleckiego w sprawie składów w Herbach, APK, UWK I, sygn. 2903, k. 4

Il. 5. Pismo kierownika Filii CSA Nr 3 por. Zdzisława Konopki do Dowództwa Garnizonu Kielce z 14 listopada 1923 r., dotyczące zamknięcia drogi obok składów; APK, UWK I, sygn. 2903, k. 15

W sierpniu 1920 r. składy amunicji artyleryjskiej przy stacji Kielce-Herby zostały podporządkowane Departamentowi V Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.). Kierownikiem składów był wówczas por. Michał Górski⁵.

Następnie składy w Herbach podlegały Okręgowym Zakładom Uzbrojenia nr 3 (OZU) w Kielcach, utworzonym w sierpniu 1920 r. OZU Nr 3 w Kielcach składały się z: dowództwa, oddziału materiałów artyleryjskich i smarów, oddziału broni ręcznej, oddziału amunicji i materiałów wybuchowych, ekspedycji, kompanii gospodarczej, taboru oraz siły roboczej (jeden pluton rzemieślników, cztery plutony robotnicze). Stan osobowy zakładów wynosił 387 osób, w tym 13 oficerów⁶. Biuro OZU znajdowało się w Kielcach przy ulicy Leonarda 12.

Na przełomie 1921/1922 r. składy występowały pod nazwą Filia OZU Nr 3 Składy Artyleryjskie Herby. Ponadto OZU posiadały Filie przy Cementowni (przy ul. Młynarskiej) oraz prochownię pod Zagórzem⁷.

W związku z rozformowaniem DOGen. Kielce i OZU Nr 3 w Herbach utworzono Filię Centralnego Składu Amunicji (CSA) Nr 3, podporządkowaną CSA w Spale. Zadaniem CSA było przechowywanie i konserwacja centralnych zapasów amunicji i materiałów wybuchowych oraz dokonywanie ich rozdziału dla poszczególnych jednostek wojskowych. W 1922 r. istniało pięć centralnych składów amunicji: nr 1 w Warszawie i Modlinie, nr 2 w Dęblinie i Stawach, nr 3 w Spale, nr 4 w Krakowie i nr 5 w Przemyślu⁸.

Filia CSA Nr 3 wchodziła w skład garnizonu Kielce, który był podporządkowany Dowództwu Okręgu Korpusu (DOK) Nr X w Przemyślu⁹.

W związku z tym, że w połowie lat dwudziestych XX w. CSA Nr 3 w Spale okazały się za małe w stosunku do potrzeb, władze wojskowe przystąpiły do budowy nowej i większej składnicy w Regnach koło Tomaszowa Mazowieckiego. Nową składnicę wybudowano w 1927 r., a w styczniu 1928 r. przeniesiono tutaj kierownictwo składnicy ze Spały. Składnica w Regnach otrzymała nazwę Głównej Składnicy Uzbrojenia Nr 3, a od marca 1929 r. zmieniła numer z 3 na 4¹⁰.

5 Departament V Uzbrojenia MSWojsk. utworzono w marcu 1920 r. z przemianowania Departamentu Artyleryjskiego. Jednym z zasadniczych zadań departamentu było uporządkowanie spraw związanych z przyjmowaniem obiektów i mienia wojskowego pozostawionego po zaborcach, w tym organizowanie składów sprzętu i amunicji. CAW, *Dzienniki Rozkazów DOGen. Kielce 1919-1921*, Rozkaz Oficerski DOGen. Kielce nr 66 z 21.08.1920 r., A. Gibasiewicz, *Organizacja służby uzbrojenia w Wojsku Polskim w latach 1918-1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” nr 2 (26), 2017, s. 57.

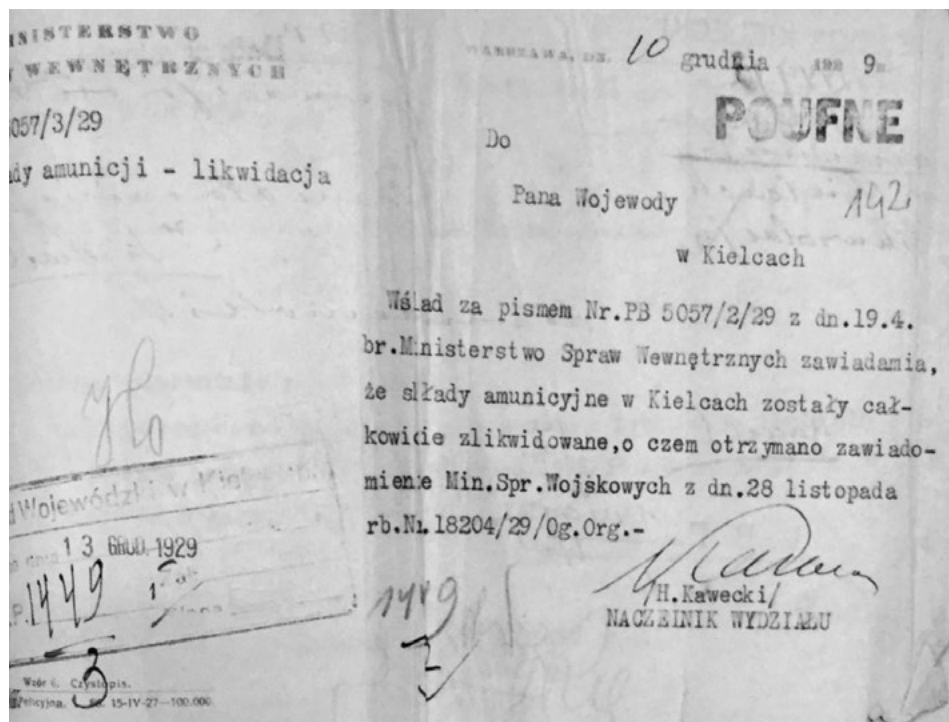
6 Tamże, Dodatek do Rozkazu Tajnego DOGen. Kielce Nr 94 z 29.12.1920 r.

7 Tamże, *Dzienniki Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr X*, rozkaz nr 5 z 1922 r.

8 *Almanach Oficerski na r. 1923/1924*, z. 2, dz. III, Warszawa 1923, s. 86, 90.

9 W skład garnizonu Kielce w latach 1922-1929 wchodziły m.in.: Dowództwo 2 Dywizji Piechoty Legionów, 4 Pułk Piechoty Legionów, 2 Pułk Artylerii Polowej Legionów, pluton żandarmerii, Szpital Rejonowy, Kierownictwo Rejonu Intendentury, Kierownictwo Rejonu Inżynierii i Saperów, Wojskowy Sąd Rejonowy, kompania szkolna 10 dywizjonu samochodowego, Powiatowa Komenda Uzupełnień. W lutym 1927 r. stan garnizonu wynosił 2443 żołnierzy.

10 W. Jarno, *Okręg Korpusu Nr IV Łódź w latach 1918-1939*, Łódź 20, s. 189.

Il. 6. Pismo naczelnika wydziału Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 10 grudnia 1929 r. zawiadające wojewodę kieleckiego o likwidacji Filii CSA Nr 3 w Kielcach; APK, UWK I, sygn. 2903

Składy w Herbach funkcjonowały do listopada 1929 r. Obiekt składał się z wartowni, rampy kolejowej, torów kolejowych oraz ponad trzydziestu drewnianych baraków pokrytych papą, w których składowano amunicję artyleryjską. Teren składu był ogrodzony drutem kolczastym. Jego powierzchnia wynosiła 27 ha 64,4 ara. Grunty należały do Włodzimierza Chądzyńskiego, któremu wojsko płaciło roczny czynsz w wysokości 6457,79 zł¹¹. Kierownikiem Filii CSA Nr 3 byli por. Cezary Henel i kpt. Zdzisław Konopka. Stan osobowy składów składał się z kierownictwa, kilkunastu podoficerów, 40 robotników. Ochronę jednostki zapewniało 26 żołnierzy, którzy pełnili wartę. W stosunku do robotników zatrudnionych w składach władze wojskowe żądały od starosty kieleckiego opinii „o trybie życia i lojalności państwowej”, co było związane z ochroną kontrwywiadowczą jednostki.

Lokalizacja niektórych obiektów wojskowych nie była akceptowana przez miejscowe władze. Przykładem była właśnie Filia CSA Nr 3 w Kielcach-Herbach, która magazynowała amunicję artyleryjską i materiały wybuchowe. Według władz jednostka była dużym zagrożeniem dla dzielnicy i miasta w przypadku pożaru lub

11 WBH-CAW, Departament Budownictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.63.146, k. 167.

wybuchu. Przez cały okres funkcjonowania składów w Herbach władze powiatowe, miejskie i wojewoda zabiegały, aby jednostkę przenieść poza Kielce, w miejsce bezpieczne.

23 marca 1921 r. szef sztabu DOGen. Kielce przesłał pismo do wojewody kieleckiego, w którym informował, że „w sprawie przeniesienia Składów amunicyjnych Kielce – Herby DOGen. zwróciło się do MSWojsk. Dep. Uzbr. z prośbą o nadesłanie ostatecznej decyzji, po otrzymaniu której zostanie ona przesłana do wiad. Prezydjum województwa Kieleckiego”¹².

Departament III Artylerii i Uzbrojenia MSWojsk. w listopadzie 1921 r. skierował pismo do wojewody kieleckiego następującej treści: „Usunięcie amunicji z obrębu miasta Kielc zostało postanowione już od dawna i Min. Spr. Wojsk. robi wszystko co do niego należy, aby decyzję ta wprowadzić w życie. Jednakże kompletny brak miejsca w innych składach oraz wyczerpanie się kredytów na budowę nowych składów uniemożliwia na razie wywiezienie amunicji ze składu stacja Kielce - Herby”. Jednocześnie władze wojskowe zapewniły wojewodę o podjęciu wszelkich środków ostrożności, które miały zapobiec możliwości wypadków w składach, zapewniając że miastu nie zagraża żadne niebezpieczeństwo¹³.

14 listopada 1923 r. kierownik Filii CSA Nr 3 por. Zdzisław Konopka wystosował pismo do Dowództwa Garnizonu Kielce dotyczące zamknięcia drogi prowadzącej wzdłuż północnego ogrodzenia składów oraz wszystkich dróg polnych i ścieżek przylegających bezpośrednio do ogrodzenia składów¹⁴.

W następstwie wystąpienia komendanta Garnizonu Kielce 29 listopada 1923 r. starosta kielecki wydał zarządzenie do ludności okolicznych miejscowości w sprawie zamknięcia drogi przy składach¹⁵.

18 grudnia 1923 r. komendant Garnizonu Kielce powiadomił starostę kieleckiego o podjęciu działań mających podnieść bezpieczeństwo Filii CSA Nr 3: zwiększono liczbę posterunków wartowniczych, poprawiono zabezpieczenie przeciwpożarowe i ogrodzenie z drutu kolczastego obok drogi, przylegającej do ogrodzenia składów od strony stacji kolejowej Herby¹⁶.

W bliskim sąsiedztwie ze składami amunicyjnymi znajdował się kamieniołom „Czarnów”, dzierżawiony przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością Adolfa Peltyna i Aleksandra Zygierta. Kamieniołom był własnością spadkobierców Henryka Nowaka. Kierownika kamieniołomu inż. Stanisława Szpakowskiego poinformowano w październiku 1923 r., że ma aby wstrzymał prace z użyciem materiałów wybuchowych, a robotnicy mogą pozyskiwać kamień metodą mechaniczną. Dowództwo Garnizonu w Kielcach zwróciło się do starosty kieleckiego z pismem informującym o zagrożeniu bezpieczeństwa składów amunicyjnych w Herbach w związku z detonacjami odbywającymi się w kamieniołomie. Starosta

12 APK, UWK I, sygn. 2903, k. 4.

13 Tamże, k. 10.

14 Tamże, k. 15.

15 Tamże, k. 18.

16 Tamże, k. 17.

kielecki wystąpił do Powiatowej Komendy Policji Państwowej w Kielcach o nadzór nad wstrzymaniem prac, a także do Okręgowego Urzędu Górniczego w Radomiu z prośbą o wydanie stosownych zarządzeń. Należy podkreślić, że kamieniołom „Czarnów” znajdował się w odległości tylko 80 m od składów, podczas gdy dozwolona odległość stosowania materiałów wybuchowych wynosiła 600 m. Dzierżawcy kamieniołomu nie zastosowali się do zakazu stosowania materiałów wybuchowych. 12 maja 1924 r. po usłyszeniu huku w okolicach składów kierownik Filii CSA Nr 3 por. Cezary Henel oraz Władysław Lorens udali się do kamieniołomu, gdzie zastali większą ilość zerwanego kamienia. Urzędnik Okręgowego Urzędu Górniczego w Radomiu ostrzegł zakład, że jeżeli sytuacja się powtórzy, kamieniołom zostanie zamknięty¹⁷.

7 lipca 1924 r. nastąpiło wstrzymanie pracy w kamieniołomie w zakresie eksploatacji kamienia za pomocą materiałów wybuchowych ze względu na zagrożenie składów amunicyjnych¹⁸. Dzierżawcy, jak i właściciele kamieniołomu, interweniowali u starosty kieleckiego, skarżąc się na utrudnienia wywozu wydobytego kamienia na rampą kolejową oraz zażądali od władz wojskowych „usunięcia w ciągu 4 tygodni nieprawnie pobudowanych schronów artyleryjskich”¹⁹.

20 lipca 1924 r. wojewoda kielecki wystosował pismo do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z prośbą o interwencję w MSWojsk. w sprawie przeniesienia składów w inne miejsce²⁰. W odpowiedzi na pismo, w dniu 31 sierpnia 1924 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poinformowało wojewodę, że MSWojsk. pod koniec lipca skierowało do Kielc oficera z Departamentu Uzbrojenia, który zbadał położenie składów w Herbach. MSWojsk. w piśmie zawiadomiło, że „składy amunicyjne w Kielcach pozostają tam tylko prowizorycznie i ulegną w najbliższych dniach likwidacji, z chwilą przeprowadzenia budowy systemu składów amunicji, co na razie ulega niepożądaney zwłoce ze względów finansowych”²¹.

Starosta kielecki 9 sierpnia 1927 r. skierował pismo do wojewody kieleckiego dotyczące przeniesienia Filii CSA Nr 3 w inne miejsce, uzasadniając, że składy położone są w dzielnicy zamieszkałej przez klasę robotniczą – „element wywrotowy”, a cała ulica Młynarska jest dzielnicą przemysłową. Ponadto zabudowania składów to drewniane baraki odziedziczone po Austriakach, kryte papą, niezabezpieczone przed pożarem. W związku z tym „całe miasto Kielce uległyby kompletnemu zniszczeniu”²².

17 E. Majcher, *Kamieniołomy na obszarze województwa kieleckiego w dwudziestoleciu międzywojennym. Nadzór administracyjny i struktura własności, Społeczeństwo i gospodarka w regionie Świętokrzyskim w XIX i XX wieku*, red. U. Oettingen i J. Szczepańskiego, Kielce 2008, s. 167, 168.

18 APK, UWK I, sygn. 2903, k. 54.

19 Tamże, SPK I, sygn. 2295, k. 55.

20 Tamże, UWK I, sygn. 2903, k. 35

21 Tamże, k. 47.

22 Tamże, SPK I, sygn. 315.

W celu skuteczniejszego zabezpieczenia Filii CSA Nr 3 przed próbami zamachu i osobami postronnymi od 14 lipca 1924 r. do 15 stycznia 1926 r. funkcjonował dodatkowy posterunek Policji Państwowej, znajdujący się na terenie jednostki. Policjanci w liczbie szesnastu funkcjonariuszy pełnili służbę patrolową na przedpolach składów²³.

28 listopada 1929 r. MSWojsk. powiadomiło MSW o zlikwidowaniu Filii CSA Nr 3 w Herbach²⁴.

Składy amunicyjne w Kielcach-Herbach były ważnym elementem kieleckiego garnizonu WP w latach 1919-1929 – przechowywano w nich amunicję artyleryjską i materiały wybuchowe dla jednostek wojskowych. Jednocześnie jednak stanowiły duże zagrożenie dla mieszkańców miasta ze względu na niebezpieczeństwo powstania pożaru lub zagrożenia zamachem. Władze powiatowe i wojewódzkie przez cały czas funkcjonowania składów prowadziły korespondencję z władzami wojskowymi w sprawie przeniesienia ich w inne miejsce.

---

23 Tamże, sygn. 2903, k. 72.

24 Tamże, sygn. 2903, k. 142.

Tadeusz Banaszek (Kielce Scientific Society) Ammunition yards Kielce-Herby (1919-1929)

Between 1919 and 1929, military Ammunition Depots operated in Kielce-Herby, which stored artillery ammunition and explosives. The unit was located in the working-class district of Herby, next to the train station. Throughout the entire period of operation, the depots posed a great threat to the city and its inhabitants due to the possibility of fire or explosion. The authorities of the city and the poviat of Kielce conducted extensive correspondence with the military authorities in order to transfer the unit to another place, outside Kielce. To ensure the safety of the warehouses, the State Police established protective posts around them. In November 1929, the depots were dismantled and the ammunition was removed.

Keywords: Kielce, Second Polish Republic, Polish Army